

TRES REVISTES

I

Serra d'Or: Quaranta-set anys de continuïtat

Albert MANENT

Com és prou sabut el règim implantat arreu d'Espanya el 1939 va aplicar una política de repressió especial contra Catalunya per ofegar la llengua privant-la de qualsevol tribuna pública. Fins i tot els sermons de les misses havien d'ésser en castellà, per bé que als pobles petits fou molt difícil de controlar com aplicaven les normes restrictives del ministeri de la Governació i la clerecia senzilla va emprar el català tant com va poder.

En el camp cultural la política repressiva tenia com un dels punts fonamentals no autoritzar publicacions periòdiques en la nostra llengua. Van desaparèixer tots els diaris i revistes en català i la policia va capolar els intents de revistes culturals clandestines com *Ariel* (1946-1951), *Antologia* (1947-1948) o *Temps*, que sortí una sola vegada el 1949. L'única possibilitat per trobar un camí, encara que fes marrada, era l'església catòlica la qual podia editar les seves publicacions sense passar per la censura política.

Des del 1949 la Unió de l'Escolania de Montserrat editava un butlletí-circular, *Germinàbit*, de cara als associats, però totalment en català. I el 1956 estudiants universitaris —Max Cahner, Ramon Bastardes, Ernest Lluch, Lluís Bonet, Lluís Porqueres i jo mateix— vam ésser cridats a Montserrat per l'abat Aureli M. Escarré per conèixer les nostres activitats catalanistes. I li vam dir clarament que el monestir hauria d'emparar una revista cultural en català. No hi va haver una resposta definitiva.

El mateix 1956 Bastardes va conèixer Nemesi Solà, dirigent escolta i vinculat a *Germinàbit*, revista que tenia dificultats per sortir amb regularitat. Bastardes s'hi va ficar i pel desembre ja hi va aportar articles d'Agustí Duran i Sanpere, Raimon Galí, Jaume Lorés i Enric Lluch. S'havia format un equip executiu amb Solà, Bastardes i Eduard Cardona, futur dirigent en la clandestinitat d'Unió Democràtica. El 1957 hi col·laboraren Maurici Serrahima, Jordi Bonet, Osvald Cardona i Josep Fornas. El grup executiu era aconsellat per Josep Benet, membre fundador de la Unió de l'Escolania, i que el 1958 fou nomenat director de la revista. Ell i Bastardes duïen el pes de la redacció. El 1958 entrà a l'equip Max Cahner i els nous col·laboradors foren J.V. Foix i jo mateix.

El gener del 1959 Cahner i Bastardes visitaren l'abat Escarré, a qui veieren decidit a donar suport a una revista d'interès general i amb caràcter de suplència en català. Caldria tenir-

hi publicitat i l'administració i les pèrdues del primer any anirien a càrrec del monestir. Seria un híbrid entre el butlletí i una revista. Benet continuaria orientant-la, però els directors foren Cahner i Bastardes. *Germinàbit* obrí noves seccions de teatre, art i arqueologia, amb un article inicial del monjo Miquel Estradé sobre religió o ètica. Sense fer-ne gaire propaganda aviat tingueren mil subscriptors. El número d'agost-setembre és extraordinari i dedicat a la mort de Carles Riba amb textos de Carner, Oliver, Josep Sebastià Pons, Garcés, Marià Manent, etc. El lector hi troba bones fotografies i un contingut que va fer impacte.

Finalment el monestir decidí seguir la línia de *Germinàbit*, però fondre la revista amb *Serra d'Or*, creada el 1955 i duta fonamentalment pels treballadors de les dependències del monestir. Hi havia algun article en castellà, fet que Cahner-Bastardes no van admetre en la segona etapa de *Serra d'Or*, que començà l'octubre del 1959 amb el format de *Germinàbit*. L'antic butlletí va continuar bimestralment com a «òrgan pastoral de música sagrada».

Una inspecció a la impremta de Barberà va comportar una multa perquè la revista era il·legal. Aleshores els directors van demanar a l'arxiver del bisbat de Barcelona, mossèn Josep Sanabre, la llicència eclesialística. La revista es convertí en òrgan de la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat i li assignaren un savi prevere com a censor, Cebrià Montserrat, qui només es llegia els articles que li indicaven els monjos. Per totes aquestes dificultats el número d'octubre no es repartí de fet fins al gener del 1960. Montserrat assumia no sols la responsabilitat econòmica sinó també la política i jurídica dels continguts. El corrector era Eduard Artells, deixeble de Pompeu Fabra. Un punt delicat, que havia de fer equilibris, era el grau de confessionalitat de la revista. El consiliari era Jordi Pinell, un monjo molt culte, però extremadament prudent, que demanava als joves directors d'evitar qüestions conflictives o massa polèmiques. El disseny gràfic, atraient, seria d'Alexandre Cirici.

El 1960 la revista, gràcies a la gosadia del tàndem Bastardes-Cahner, que havien connectat amb personatges de la generació anterior, s'estructura en seccions. La primera era la religiosa que va tenir diversos títols fins que es fixà en «L'evangeli i el temps». Les lletres corresponien a Foix i a mi mateix; les arts plàstiques a Cirici i disseny, arquitectura i urbanisme a Oriol Bohigas. Una altra novetat fou la col·laboració mensual de Jaume Vicens i Vives, fins que morí (juny 1960), amb la secció «L'espill dels dies».

Encara van anar obrint-se noves seccions: teatre (Jordi Carbonell), música (Francesc Miracle, després Sebastià Benet), història i arqueologia (Duran i Sanpere), lingüística (Eduard Artells), «Informació cultural», que després es diria «Vida catalana», i que dugué uns anys Jordi Pujol, qui mantenia relació amb els corresponsals comarcals; «El món concret» (Josep Benet), geografia (Enric Lluch), economia (Ernest Lluch), cinema (Miquel Porter), «Text d'altri» (J.V. Foix). I aviat es destacà una secció molt viva i plural: «El lector diu...» o sigui les cartes al director. El novembre del mateix 1960 hom dedicà un monogràfic a la memòria de Vicens i Vives amb textos de Rubió, Batllori, Elliot, Fuster, Ferran Soldevila, etc. I aviat dos dossiers més al romànic i a Joan Maragall pel centenari de la naixença.

Bastardes i Cahner, sense local, es reunien a casa del primer i hi debatien llargues hores, ja que aquell ho coordinava quasi tot. El 1961 el tiratge arribà a cinc mil. Els dos directors van tenir tibantors amb Pinell per qüestions administratives, però de tant en tant dinaven amb l'abat Escarré, qui els demostrava molta confiança. Pinell va intentar prescindir dels dos joves, però la crisi es va resoldre el 1961 creant un consell assessor amb Serrahima, Triadú, Carbonell i Bohigas. Després s'hi van afegir Benet i jo mateix. A final d'aquell any Cahner i Bastardes cobraven cadascú dues mil pessetes al mes i van reunir a Montserrat una quinzena de col·laboradors, acte que va servir per acostar Montserrat al nucli de la revista. El 1961 Gabriel M. Brasó fou nomenat abat coadjutor del monestir i aviat es convertí en un gran defensor de la revista davant les autoritats del règim. El 1962 Maur M. Boix substituï Pinell com a representant de Montserrat i les

reunions ja es feien als locals d'Edicions 62, que havien fundat Cahner i Bastardes. Jordi Úbeda fou nomenat administrador i va alleugerir moltes tasques. El 1964 Jordi Sarsanedas, de prou prestigi intel·lectual, fou nomenat com a professional redactor en cap de *Serra d'Or* i virtual director executiu. La seva tasca durant més de quaranta anys no sols ha estat efectiva sinó que ha exercit una representació i ha sabut coordinar moltes voluntats, de vegades no sense problemes. La revista s'instal·là en un local del carrer de Banyes Nous i després a l'inici de l'avinguda de la República Argentina en una casa on els monjos tenien ja un pis de propietat. Darrerament *Serra d'Or* va seguir les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i es va establir al carrer d'Ausiàs Marc. En pocs anys el tiratge va enfilarse a quinze mil exemplars. Hi havia publicitat, especialment d'empresaris catalanistes, com Cendrós, Carulla, Bagués o Passola. No van trigar gaire a afegir-s'hi empreses tan comercials com *El Corte Inglés*. Recordem també que era, de fet, l'única revista en català de caire nacional i que el 1962 van començar a pagar les col·laboracions.

El professor Josep M. Tresserras, al pròleg de l'obra *Intel·lectualitat i cultura resistents: «Serra d'Or» 1959-1977* (Cabrera de Mar 2000) de Carme Ferré i Pavia, diu que la revista significava una «afirmació de nació, valors, llengua i tradició». Passar de butlletí especialitzat, bé que en part literari, a revista generalista era tot un repte en el qual l'equip de directors i de responsables de seccions van reeixir. Carme Ferré la qualifica de «revista en català, de qualitat, cultural i amb una determinada obligació moral de parlar de tot».

Al cap de deu anys, per exemple, *Serra d'Or* ja era una pedrera, d'altra banda única per l'època, on hom podia trobar materials culturals que en bona part avui encara es consulten. Si hi va escriure la vella generació dels Rubió i Balaguer, Ferran Soldevila, Foix, Duran i Sanpere, etc. també hi van fer les primeres armes literàries o erudites persones que després s'han acreditat amb un nom a la república de les lletres.

Carme Ferré alhora hi descobreix un «discurs nacionalista modern» que reprèn la millor tradició ideològica d'abans de la guerra civil i hi afegeix de vegades un cert radicalisme a causa de l'opressió de la dictadura. Per exemple, la idea de Països Catalans —expressió que la censura barrava sovint— és un dels pilars de la revista. D'ací que la relació amb nuclis de Mallorca o de València, sobretot pel que fa a Joan Fuster i a Francesc de B. Moll, sigui fluïda. Un inventari dels col·laboradors de fora del Principat seria interessant i revelador.

Calia navegar bé, ésser moderadament agosarat i, de tant en tant, filar prim. No era fàcil que *Serra d'Or* fes de plataforma unitària en els camps estètic i ideològic. Fullejant aquells dotze primers anys hi trobarem la signatura de Gabriel Ferrater, Joan Oliver, Teresa Pàmies, Joan Fuster, Pere Verdager... La influència marxistitzant hi deixa petja, sobretot a través de Joaquim Molas i algun dels seus deixebles, però la tendència que n'era contrària, com Joan Triadú, també hi té un paper. Recordo que el meu pare, Marià Manent, el 1965 va publicar-hi un duríssim al·legat contra el «realisme històric» en poesia.

El novembre de 1963 l'abat Escarré va fer unes declaracions espectaculars sobre la situació a Espanya. Va dir que el règim no es podia considerar catòlic i va defensar els drets nacionals de Catalunya. No li va passar res de moment, però l'any següent la censura va fer expedientar i va segrestar un cop *Serra d'Or*. El pare Boix amb molta paciència anava veient els delegats successius d'*Información y Turismo*, que eren els responsables darrers de censura a Barcelona. Però la situació es va anar enrarint i l'abat Brasó va demanar audiència a Manuel Fraga Iribarne, aleshores ministre d'*Información y Turismo*. L'entrevista va ésser plena de tibantors i més d'una vegada Brasó va alçar-se per anar-se'n. Finalment hi va haver un acord perquè fos concedit el permís oficial a la revista, però el director no caldria que tingués el carnet de periodista, com era preceptiu.

El 1965 es va constituir un nou equip de direcció, ultra el director i el redactor en cap: Fàbregas, Ernest Lluch, Cahner i jo mateix. Fàbregas era el qui tenia més relacions i una xarxa

de coneixences que arribava fins al País Valencià. Era divertit i un poc bohemí, però ens ajudava a salvar totes les situacions i podia improvisar un bon text en poc temps. No es podia fer una revista de batalla i en la semiclandestinitat com volien alguns joves que uns anys després vam incorporar a l'equip i que no van durar gaire. El mateix 1965 vam ampliar el consell assessor fins a la vintena amb persones com A. Badia i Margarit, Carbonell, Castellet, Joan Colomines, Jordi Pujol, Triadú i Josep Verdura, entre d'altres. Les sessions eren mogudes i servien de poc. Algun membre del consell, dut d'un radicalisme poc pragmàtic, va encunyar una frase cèlebre: «Per mi la revista duraria tres mesos», volent dir que hi parlaria de Macià o Companys i la tancaríen. Sortosament gairebé ningú no li va fer cas.

El 1974 *Serra d'Or* tenia dotze mil subscriptors i en aquella època va arribar a un tiratge de disset mil. Els canvis de maqueta mantenien l'esperit de modernitat i el pluralisme continuava essent una pedra fonamental. Hi havia lectors que la trobaven poc clerical i d'altres que volien que fos laica del tot.

La censura continuava fiblant. No volia «Estat espanyol», ni «Països Catalans». Se suprimia sempre el nom de Pau Casals i fins i tot el del canonge Carles Cardó, exiliat a Suïssa i autor d'un llibre en francès *Histoire spirituelle des Espagnes* (París, 1946) contra el dret a l'alçament militar per causes suposadament morals. Alguns integristes fins i tot van enviar denúncies al Vaticà perquè *Serra d'Or* parlava de Picasso i havia reproduït un seminu.

La revista creixia en nombre de planes i de col·laboradors i arribava a una maduresa. Hi havia bons reportatges i s'obrí la secció «Lletres de batalla» per polemitzar sobre qüestions estètiques, literàries o polítiques. Així Josep Benet el 1967 replicà amb una duresa extrema un article, ple de tòpics marxistes, de Jordi Solé i Tura contra Enric Prat de la Riba. Fuster i Joan Ferraté també van polemitzar a propòsit d'Espriu. I Jordi Rubió va suscitar una altra polèmica arran del bilingüisme. Les qüestions lingüístiques movien sovint controvèrsia i no sols a l'esmentada secció. La revista encetà unes «columnes» de col·laboració amb alguns escriptors joves, entre ells Terenci Moix. I des del 1969 Joan Fuster hi mantenia un article mensual.

Però allò que va tenir més repercussió fora de la revista foren les llargues entrevistes amb prohoms de la vida catalana que van començar Baltasar Porcel i Montserrat Roig, amb d'altres entrevistadors que els han rellevat fins avui, com Marta Nadal, Zeneida Sardà i Lluís-Miquel Muntané. Els primers anys hom hi trobarà entrevistats Carner, Pla, Ramon d'Abadal, Calders, Josep Andreu i Abelló i, de la nova generació, Joaquim Molas.

La secció de televisió fou duta amb total competència i bon sentit per Joan Francesc de Lasa, que morí el 2004. Fàbregas substituï Carbonell en una secció de teatre que era de les més informades. El tema de la Nova Cançó va donar molt de joc a la revista. I Miquel Porter va saber formar un bon grup de col·laboradors sobre història del cinema i qüestions d'actualitat.

Oriol Bohigas tant parlava del Pla Cerdà com de la Barcelona de l'alcalde Porcioles, a la qual combatia. I Cirici cercava el difícil equilibri entre excel·lents treballs sobre figures històriques com Sunyer, Nogués, Obiols o Francesc Galí, i Miró, Brossa o les darreres tendències artístiques del País Valencià.

Les pàgines de religió ajudaven a «viure cristianament en català». El Vaticà II va provocar una gran eufòria, ja que sintonitzava amb l'església catalana, molt més oberta i europea que l'espanyola. La mà del monjo Josep Massot era evident en propostes de dossiers especials o en altres temes d'historiografia.

Cal destacar novament els números especials amb dossiers, que són molts: terres de l'Ebre, País Valencià, Menorca, Eivissa, Gabriel Ferrater, o Modernisme i naturalment Noucentisme. A propòsit d'aquest vaig escriure: «Calia en una cruïlla històrica d'emergència recu-

perar tant les línies del Noucents com les de l'avantguarda (...) al costat de l'incipient realisme».

De bon principi fins fa uns quants anys Maria Montserrat Martí i Bas hi publicava «Bibliografia catalana recent» on hom trobava sovint llibres d'autor, comarcals, de l'exili, etc. Fou una tasca esforçada que es va haver de suspendre a causa de l'allau d'obres que s'editaven.

Amb els inicis de la democràcia hi va haver un intent per part d'uns pocs del consell de la revista per fer-la d'actualitat i més política. Però aviat es va veure que *Serra d'Or* havia de tenir un caire cultural i dedicar-se a qüestions de fons i no pas al dia a dia. Maur M. Boix va escriure que «hi va haver dissensions, tensions, moments difícils i fins i tot algun de particularment crític». Però des de fa pocs anys amb la mà ferma del monjo i historiador Josep Masot, que succeí Boix com a director, la revista navega amb les dificultats afegides de tanta informació televisiva i tantes publicacions periòdiques, sobretot en castellà. I també amb el fet que no és l'única revista en català, però penso que del seu estil no n'hi ha cap més. Amb uns 1500 col·laboradors s'acosta al mig segle de vida. *Serra d'Or*, a la qual han recolzat també els abats Just, Bardolet i Soler, és un fenomen cultural únic i, com ja he dit, una inexhaurible pedrera. Caldrà sempre agrair al monestir de Montserrat la seva aposta arriscada i la voluntat de continuar-la mantenint.

II

La nova singladura de la revista *Lluc*

Pere ROSSELLÓ BOVER
Universitat de les Illes Balears

ELS PRECEDENTS

La revista *Lluc* va aparèixer el gener de l'any 1921, editada a Mallorca pels Missioners dels Sagrats Cors, que tenen cura del Santuari de Lluc.¹ Aleshores el títol, *Lluch*, encara no s'adequava a la normativa ortogràfica. Es tractava d'un butlletí de tema exclusivament religiós i, encara que hi predominava l'ús del castellà, el català ja hi era present. A la postguerra, en plena repressió contra el nostre idioma, la revista començà a acollir la publicació de poemes en català. Aquesta presència de la llengua s'incrementà sobretot arran de la labor de Miquel Gayà Sitjar, que el 1960 inicià una secció de llibres mallorquins, la qual contribuí al procés definitiu d'obertura de la publicació a la cultura catalana. El 1962 la revista normalitzà la grafia del seu nom, que passà a escriure's *Lluc*, i començà a publicar articles de caire cultural i literari en llengua catalana. Finalment, el gener de 1968 *Lluc* es va decantar per la llengua catalana, va deixar de ser una revista exclusivament religiosa i s'obrí a la cultura de les Balears, tot seguint l'exemple de *Serra d'Or*. Aleshores se'n féu càrrec un nou equip, sota la direcció de

1. Pere-Joan LLABRÉS i MARTORELL: «“Lluc”: Fidelitat al nostre poble». *Lluc*, 777 (novembre-desembre, 1993), p. 3-6.

Cristòfol Veny Melià. Josep M. Llompart en fou el cap de redacció i Miquel Gayà, el secretari. Des de l'abril de 1968 Gabriel Fuster Mayans (Gafim) la va dirigir per imperatius legals. El 1971 l'Obra Cultural Balear s'encarregà de la revista i el 1973 Josep M. Llompart, Pere-Joan Llabrés i Damià Ferrà-Ponç es posaren al capdavant de la redacció. L'any següent Bartomeu Suau Tugores substituï Gabriel Fuster Mayans en la direcció. El 1985 Climent Picornell va esdevenir el nou cap de redacció, fins que el 1987, després d'algunes divergències entre els propietaris i els editors, l'edició i l'administració de la revista *Lluc* tornà a la Congregació dels Sagrats Cors. Els darrers directors han estat Pere-Joan Llabrés (1992-1993), Damià Pons Pons (1994-1999) i Antoni Marimon Riutort (1999-2003).

UNA NOVA ETAPA

El gener del 2004, amb l'aparició del número 837, *Lluc* encetava una nova etapa, fruit d'una reestructuració total. En primer lloc, la revista, amb caràcter bimensual, adoptava un subtítol molt clarificador del seu contingut, «Revista de Cultura i d'Idees»: sense tornar a les funcions pròpies d'un butlletí religiós que altre temps havia tengut, es distanciava tant de les revistes d'actualitat cultural com de les d'investigació. A més, la revista era encarregada a una empresa editorial, L'espurna edicions, que l'havia de gestionar, tot i que la propietat continuava en mans de la Congregació dels Missioners dels Sagrats Cors. A la segona pàgina del primer número d'aquesta nova etapa una petita nota editorial signada pel P. Gabriel Seguí Trobat, en representació de la congregació propietària, donava notícia d'aquest canvi:

«A partir del present número, per un acord entre la congregació de Missioners dels Sagrats Cors i *L'espurna edicions s.l.*, l'edició de *Lluc. Revista de cultura i idees*, estarà a càrrec de l'esmentada empresa. Aquesta cessió de la capçalera, no de la propietat de la revista, es fa perquè assegurarà d'una manera més eficaç la continuïtat de la publicació i la seva difusió, gràcies a la infraestructura tècnica amb què compta dita empresa editora».²

Després d'agrair als anteriors director i Consell de Redacció la seva dedicació, Gabriel Seguí justificava els canvis introduïts per tal de poder afrontar els objectius que la publicació es proposava:

«Aquesta nova etapa de la revista *Lluc* s'obre amb la plena garantia de continuar essent un referent per a la construcció d'un projecte de país, que inclou des de la defensa i la promoció de la llengua a la protecció de la natura, des d'una perspectiva integradora de totes les ideologies polítiques i socials, amb les soles condicions de la defensa de la unitat de la llengua i de la capacitat de diàleg.

Som un poble amb un passat dolorós, amb un present ple de dificultats i d'ombres, però el futur és nostre: la revista *Lluc* hi aportarà reflexió, diàleg i propostes. Comptam amb el compromís i la solidaritat de què sempre han fet gala els seus subscriptors, lectors i col·laboradors».³

A més a més, s'havia remodelat tot l'organigrama de la revista. Ara, altre cop sota la direcció de Damià Pons i Pons, i amb la direcció editorial de Pere Fullana Puigserver, la publicació comptava amb un Consell de Direcció (integrat per Lleonard Muntaner, Andreu Ramis,

2. Gabriel SEGUÍ I TROBAT: «Nota editorial». *Lluc*, 837 (gener-febrer 2004), p. 2.

3. *Ibidem*.

Gabriel Seguí Trobat i Daniel Torres) i un ampli Consell de Redacció (format per Josep Amengual Batle, Joan Arrom, Nadal Bernat, Francesc Bujosa, Francesca Comas, Miquel Deyà, Josep Lliteras, Gabriel Janer Manila, Bartomeu Martínez, Antoni Mas Forners, Joan Mas i Vives, Joan Mir, Rosa Planas i Antoni Salamanca).⁴

Finalment, la revista apareixia amb un nou format, molt diferent dels anteriors: portades amb il·lustracions d'artistes actuals, amb tapa més rígida i paper de to crema i amb format molt semblant a l'A4 i un total de 64 pàgines. Cal assenyalar que les il·lustracions de les portades són encarregades a un artista, que s'ocupa dels sis números de cada any. Així, fins ara, el 2006, han tingut cura de la decoració de les portades —i sovint d'alguns apartats de l'interior— els artistes Ferran Aguiló, Lluís Juncosa i Ricard Chiang.

Per tal d'avaluar el canvi que suposa aquesta nova etapa cal comentar l'editorial, titulat *Un nou impuls*, que obre aquest nou número. Comença referint-se a la importància de la revista *Lluc* durant la seva trajectòria més de vuitanta anys, tan sols superada a Mallorca pel diari *Última Hora* i pel *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. L'esmentat editorial assenyala, entre d'altres aspectes a què la revista *Lluc* ha contribuït, el compromís de la publicació amb la nova manera d'entendre l'espiritualitat a partir del Concili Vaticà II i la defensa de la llengua i de la cultura catalanes com a signes d'identitat del nostre poble. A més, apunta que els «milers i milers de pàgines d'aquesta revista són un gran magatzem de memòria col·lectiva, dins el qual qualsevol estudiós que hi accedeixi hi podrà trobar materials molt valuosos per a l'estudi del fet religiós, de la societat, de la cultura popular tradicional, de la literatura, de l'educació, de la llengua, de la història, de la política, de les arts, del món de les idees...»⁵ En resum, una eina per a l'autoconeixement col·lectiu del nostre poble. La nova revista *Lluc* neix, per tant, amb un propòsit de reflexió i d'incidència social important en una societat plena de canvis i de reptes, en la qual no s'ha avançat gaire en objectius com la normalització lingüística i amb un creixement demogràfic desorbitat i incontrollat, la qual cosa provoca greus desequilibris socials i culturals. Per aquest motiu, aquest primer editorial acaba amb aquests mots:

«La revista *Lluc*, amb un nou impuls, hi vol participar activament, tant en el debat sobre aquelles idees que podran engendrar les noves realitats, sense utopies però també sense conformismes, com en la realització d'un projecte de país cohesionat i solidari, sostenible i de qualitat, amb un autogovern i un finançament que garanteixin el benestar de tots els ciutadans, amb la llengua i la cultura pròpies plenament normalitzades».⁶

Com veurem a continuació, els catorze números apareguts en el moment de redactar aquest article responen plenament a aquest propòsit.

ESTRUCTURA DELS NÚMEROS

Si repassam l'estructura de la revista, ens adonarem que des del gener del 2004 hi trobam nou seccions que es repeteixen a cada número: *Editorial*, *D'ara*, *del país i del món*, *Diàlegs*,

4. Durant aquests dos anys s'ha mantingut aquest organigrama, únicament amb la substitució de Miquel Deià per Rosa M. Calafat.

5. «Un nou impuls». *Lluc*, 837 (gener-febrer 2004), p. 3.

6. *Ibidem*.

Torre del Ram, Dossier, Història, cultura i societat, A la Ciutat dels Llibres, Notes de lectura i Mostrador. Altres seccions, en canvi, no han tengut una periodicitat constant ni ben delimitada: *Tauler de revistes, L'opinió de..., L'Església nostra, El poema, Calendari teatral, Música i companyia i El lector virtual.* A més dels editorials i dels dossiers, que després comentarem amb més atenció, atesa la seva importància, dibuixarem a continuació d'una manera general les línies de cada una d'aquestes seccions.

D'ara, del país i del món recull alguns articles sobre qüestions generals d'actualitat social i econòmica que ens afecten directament, però des d'una perspectiva que té en compte la nostra inserció en Europa i en el món. Així, s'hi tracten qüestions com el procés de la integració europea, el català a les institucions internacionals, els mitjans de comunicació, l'economia balear i el turisme, el fet insular, el Protocol de Kyoto, el fenomen de la immigració, els mitjans de comunicació audiovisuals, les relacions de les Balears amb l'Estat espanyol, etc.

Diàlegs, com indica el nom, és una secció dedicada a entrevistes a personatges amb una certa notorietat en la nostra societat. Els catorze entrevistats fins ara han estat: l'escriptor Sebastià Alzamora, el gestor teatral Bartomeu Amengual, el professor de geografia Vicenç M. Rosselló Verger, el professor de Dret administratiu Bartomeu Colom, el gestor cultural Tomeu Martí, l'exconseller de turisme Jaume Cladera, el músic Joan Moll, el religiós Andreu Genovard, l'historiador Sebastià Serra, el lul·lista Anthony Bonner, l'escriptor i periodista Guillem Frontera, el pintor Erwin Bechtold, el músic Antoni Parera Fons i Bartomeu Català, impulsor de la recuperació i de la integració dels drogoaddictes.

Torre del Ram, nom que fa referència a un indret de la costa menorquina, recull articles d'opinió de temàtica diversa, però sempre d'una certa actualitat, que tant abasta la política, l'economia, l'educació o la sociologia, com la cultura o la llengua.

Història, cultura i societat aplega articles sobre temes relacionats tant amb el nostre passat com amb el nostre present: art, patrimoni, lul·lisme, món editorial, música, personatges històrics, literatura, pensament, etc.

Finalment, tots els números es clouen amb tres seccions dedicades a la literatura i als llibres: *A la Ciutat dels Llibres, Notes de lectura i Mostrador.* En realitat, entre les tres tan sols hi ha una diferència d'extensió i de plantejament. *A la Ciutat dels Llibres* —títol d'una secció que ja existia en anteriors etapes de la revista *Lluc* i que prové d'un capítol de *La minyonia d'un infant orat*, de Llorenç Riber— presenta comentaris aprofundits i d'una certa extensió de llibres de publicació més o menys recent. Les *Notes de lectura*, en canvi, són més breus i s'aproximen a les ressenyes habituals als suplementes literaris de la premsa periòdica. Finalment, *Mostrador* ofereix una breu informació sobre algunes obres també aparegudes recentment. Entre les tres s'ofereix un panorama prou ampli de les obres editades en llengua catalana, sobretot a Mallorca.

També ens hem de referir a les seccions que no tenen una periodicitat fixa a cada número o que han deixat de tenir continuïtat. *Tauler de revistes* dona notícia, amb un breu resum del seu contingut, d'altres publicacions en català. *L'opinió de...* aporta una entrevista breu a un personatge destacat en un àmbit concret. De vegades, però no sempre, aquesta secció és un complement del dossier, car el personatge entrevistat és un especialista en el tema del monogràfic que s'hi tracta. *L'Església nostra*, com indica el títol, aprofundeix en algun aspecte de la realitat religiosa. *El poema* consisteix en el comentari d'un poema inèdit escrit pel seu autor. *Calendari teatral i Música i companyia* tracten, respectivament, sobre la realitat teatral i musical. I *El lector virtual* és una secció a càrrec de l'escriptor Miquel Bezars, en la qual es comenta la presència de la literatura a Internet.

ELS EDITORIALS

Naturalment, l'editorial és una peça important en una publicació que vol crear opinió i promoure la reflexió en la societat a la qual va dirigida. Ja ens hem referit a la que obre el número inicial de la nova etapa. Destacam, per exemple, el que enceta el número de març-abril de 2004, dedicat al canvi polític generat arran de les eleccions generals del març d'aquell any, que varen suposar la derrota electoral del PP al govern estatal. Aquest editorial es titula *Una legislatura per a l'esperança?* i, després d'assenyalar les causes que han dut a la derrota dels conservadors, apunta que «cal iniciar una profunda regeneració democràtica», en la qual democràcia sigui «sinònim de diàleg, de voluntat de consens, de saber que no hi ha cap ideologia ni cap organització política que pugui creure's posseïdora de tota la veritat». Així mateix, en aquest text es demana «l'avançament, gradualment però sense aturades, cap a l'acceptació de la naturalesa plural de l'Estat: diverses llengües, cultures i nacions». ⁷ Els responsables de la revista creuen que aquest reconeixement s'hauria de traduir en una sèrie de mesures concretes, com l'ús oficial del català al Congrés i al Senat i a la Unió Europea. Igualment, fan referència a la solució d'altres fets que palesen el tracte de desigualtat que les Balears —i els Països Catalans— reben de l'Estat espanyol.

Alguns dels editorials de la revista han abordat temes molt polèmics i conflictius d'aquests últims anys, amb una actitud molt crítica davant l'actitud de menyspreu de la nostra cultura per part de les institucions de les Illes Balears, governades pel Partit Popular. És el cas del que comenta la introducció del castellà en els Premis Ciutat de Palma, per part de l'Ajuntament de Palma. L'editorial indica com la decisió de convertir en bilingües aquests premis literaris que es venien celebrant des de 1956 suposa un atemptat «contra el dret inqüestionable del català [de] tenir una situació de preeminència dins el seu territori, d'acord amb la Llei de Normalització Lingüística vigent». Així mateix es considera que aquesta decisió ha de veure's «com un pas endarrere, com un intent de devaluar el prestigi cultural del català, i també d'entorpir el procés de la seva normalització, tanmateix tan precari i de resultat tan incerts». Finalment, després de constatar la desigualtat en què es troba la literatura catalana en comparació amb la castellana, l'editorial finalitza amb aquestes paraules:

«La producció literària en català a hores d'ara ja té molt difícil competir en una situació d'igualtat amb la castellana. Volem dir dins el mateix territori lingüístic català. Per tot això, la literatura en català necessita un plus de suport, un tractament de discriminació positiva. És evident que l'Ajuntament de Palma no és d'aquesta opinió.

Els Premis Ciutat de Palma han estat fins ara, a més d'un premi literari, un símbol que identificava una cultura i una terra en relació a una determinada llengua. L'exclusivitat de l'ús del català era l'únic camí per mantenir aquesta dimensió representativa dels Premis. Amb un cop de desal, sec i cec, també l'han eliminada».⁸

L'aparició d'IB3 a les Balears el març del 2005 va generar també un altre editorial important, que palesa la intenció de defensa de la nostra identitat cultural i lingüística per part de *Lluc*. Significativament, l'editorial du el títol de *IB3, entre la prevenció i l'expectativa* i pretén ésser un crit d'alerta davant l'anunci d'una ràdio i d'una televisió autonòmiques per a les Balears que siguin un mitjà d'anormalitat lingüística i cultural. Els responsables de

7. «Una legislatura per a l'esperança?». *Lluc*, 838 (març-abril 2004), p. 3.

8. «La devaluació dels Premis Ciutat de Palma». *Lluc*, 840 (juliol-agost 2004), p. 3.

Lluc es refereixen a la prescripció de la Llei de Normalització Lingüística de les Balears que mana que el català sigui la llengua usual en la ràdio i la televisió, imperatiu legal que el Govern de les Illes Balears, tot defensant un bilingüisme clarament desigualitari i diglòssic, ja havia anunciat que no feia comptes complir. L'editorial acaba expressant el desig «que IB3, en lloc de ser el malson que s'anuncia, arribi a ser una oferta comunicativa professional, políticament honesta, lingüísticament normalitzadora, culturalment útil i civilment responsable».⁹

El decret de trilingüisme, que introdueix l'ensenyament en català, castellà i anglès als centres escolars de Balears, és un altre dels temes polèmics davant els quals *Lluc* ha pres posició. La revista denuncia que es tracta d'un decret que s'emmarca en una política global de l'executiu de Jaume Matas, que persegueix «retallar el prestigi, la presència i l'ús de la llengua catalana, tant en l'àmbit global de la societat com en l'administració i l'escola».¹⁰ Amb l'excusa de millorar la competència dels escolars de Balears en l'anglès, es retalla l'ús del català a l'escola —que, fins ara, havia estat un dels pocs mitjans d'integració de la nostra societat— i es minimitza la llengua pròpia en el seu territori amb la intenció de captar els vots dels immigrants no integrats i dels sectors més intransigents contra el català.

Tanmateix, la protecció del català no és l'únic tema en el qual la revista *Lluc* s'ha compromès. La protecció del territori, també molt malmès pel darrer executiu del govern autonòmic balear, és objecte d'alguns editorials de la publicació. És el cas del projecte de construcció d'un gran hospital al terreny de Son Espases, al costat del monestir de La Real, en substitució de l'Hospital de Son Dureta. L'editorial que *Lluc* li dedica subratlla el valor patrimonial i cultural, lligat als inicis de la conquesta de l'illa pel rei Jaume I i a la figura de Ramon Llull, que aquest indret posseeix: «Quin país pot merèixer la consideració de civilitzat a hores d'ara si fa malbé innecessàriament un tresor patrimonial semblant al de la Real i el seu entorn? Tal volta s'ha oblidat que es tracta d'un immens jaciment de memòria històrica per a tots els mallorquins?» i acaba amb un crit en defensa de la preservació: «Salvem la Real de les urpes dels depredadors en benefici de la història i de la cultura. O sigui, salvem-la, en nom de tots aquells mallorquins que no accepten que hi pugui haver cap generació amb el dret de fer malbé un patrimoni que també pertany a totes les generacions que els han precedit i, igualment, a totes les que vendran amb posterioritat a ells».¹¹

El marc de la Unió Europea, el cent cinquantè aniversari del naixement de Miquel Costa i Llobera i Joan Alcover, el vint-i-cinquè aniversari de l'obertura del centre territorial de TVE a les Balears, el balanç literari del segle xx —editorial que introdueix el dossier sobre el cànon literari a les nostres illes, del qual ja parlarem—, l'elaboració dels nous estatuts d'autonomia als Països Catalans, el domini *.cat* a internet, la renovació de la junta directiva de l'Obra Cultural Balear el 2005 i el segon aniversari del museu Es Baluard a Palma són els altres temes que han estat objecte d'una anàlisi i d'un posicionament de la revista *Lluc*. Naturalment, per raons d'espai, no podem comentar-los tots, encara que els títols ja poden donar una idea de l'actitud de la publicació en defensa de la llengua, la cultura i el patrimoni propis de les Balears.

9. «IB3, entre la prevenció i l'expectativa». *Lluc*, 843 (gener-febrer 2005), p. 3.

10. «A favor d'un millor coneixement de l'anglès o contra el català?». *Lluc*, 850 (març-abril 2006), p. 3.

11. «Salvem la Real». *Lluc*, 844 (març-abril 2005), p. 3.

ELS DOSSIERS

Els dossiers, que tenen una extensió variable, són una altra part molt important de la revista *Lluc*, ja que li donen un to d'actualitat i permeten aprofundir en una qüestió concreta mitjançant articles d'especialistes en la qüestió. Els dossiers apareguts en aquests catorze números de la revista són els següents: *El periodisme d'opinió* (núm. 837), *La Real* (núm. 838), *Pere Capellà* (núm. 839), *Immigració i integració lingüística* (núm. 840), *Els escriptors balears del segle xx* (núm. 841), *L'educació a les Balears. Mirades a la Història* (núm. 842), *Músiques, de la tradició a l'actualitat* (núm. 843), *Fracàs escolar, fracàs social* (núm. 844), *Els mitjans de comunicació, del moment present a la televisió digital* (núm. 845), *Fracàs escolar, fracàs social* [enquesta als professionals de l'ensenyament] (núm. 846), *La tradició* (núm. 847), *La Segona Guerra Mundial* (núm. 848), *2006: la llengua catalana a les Illes Balears* (núm. 849) i *Els xuetes de Mallorca: vies d'anàlisi* (núm. 850). Just una ullada als títols ja ens dóna a entendre que, malgrat no s'hi puguin incloure tots, hi ha quatre eixos prioritaris: l'educació, la situació sociolingüística del català, els mitjans de comunicació i la literatura.

D'entre tots els dossiers, a tall d'exemple i per la relació que tenen amb la llengua i la literatura catalanes, voldríem destacar els dedicats a intentar establir un cànon dels escriptors de les Balears i els dos centrats en els aspectes sociolingüístics de la realitat balear: això és, la problemàtica de la immigració en relació a la integració lingüística i l'anàlisi de la situació actual de la llengua catalana a les Illes Balears.

El dossier *Els escriptors balears del segle XX* anava encapçalat per un article del director, Damià Pons i Pons, en què es fixaven els tres objectius principals: «El primer, promoure una reflexió crítica i valorativa sobre l'obra feta pels escriptors balears en llengua catalana durant el segle xx. El segon, contribuir a posar en valor l'aportació feta pels autors balears dins el conjunt de la producció literària catalana del segle passat. El tercer, incitar a la societat dels Països Catalans, i especialment la de les Balears, a la lectura del seu patrimoni literari contemporani, a partir d'una proposta feta per persones que en són coneixedores qualificades i en base als criteris de l'excehència i la representativitat màximes».¹² A continuació, un article dels professors de la Universitat de les Illes Balears Margalida Pons i Josep A. Grimalt presenten, des del punt de vista de la teoria de la literatura, el concepte i la problemàtica del cànon, del qual tant s'ha parlat arran de les obres de Harold Bloom. Tanmateix, Margalida Pons assenyalava en el seu treball que «La definició del cànon literari és controvertida per les dificultats derivades d'establir-ne l'ontologia». També indica que el mot «ara designa la *qualitat* o *representativitat* dels textos literaris», per la qual cosa s'entén per cànon «un conjunt de textos que han mantingut al llarg del temps, gràcies al consens de crítica i lectors, la consideració de modèlics».¹³ I sobretot remarca la multitud de factors —i la seva complexitat— que intervenen en la constitució del cànon. Per altra part, Grimalt també inicia el seu article tot assenyalant que, segons el seu criteri personal, la noció de *cànon* és «innecessària, quasi diria sobrer» i, entre moltes altres idees, apunta com la llengua catalana ha estat exclosa d'alguns dels cànons que s'han intentat establir des d'altres cultures. A continuació dues entrevistes, una a Joaquim Molas i l'altra a Xavier Bru de Sala, complementen aquesta visió teòrica de la complexitat de la qüestió. La resta del dossier està format per una enquesta a trenta-set coneixedors destacats de la literatura produïda a les Balears, entre els quals hi ha escriptors, profes-

12. Damià PONS i PONS: «Una temptativa de Cànon». *Lluc*, 841 (setembre-octubre 2004), p. 9.

13. Margalida PONS: «Virtu[al]itats canòniques: La institucionalització de la literatura i els vigilants de la frontera». *Lluc*, 841 (setembre-octubre 2004), p. 10.

sors de literatura de Mallorca i de Catalunya, editors, crítics literaris, etc. Val la pena recordar aquí les preguntes formulades:

«1. Quins serien, al vostre parer, els deu llibres de més rellevància i qualitat que els escriptors balears varen publicar el segle xx?

1.1. Narrativa.

1.2. Poesia.

1.3. Teatre (assenyalau únicament cinc títols).

1.4. Prosa de no ficció (assaig, memòries, dietaris, llibres de viatges...)

[Nota: en aquest apartat no s'hi han d'incloure els estudis filològics, literaris, històrics o científics.]

2. Escriviu el nom dels deu personatges balears que, al vostre parer, varen fer, durant el segle xx, l'aportació global més important a la cultura escrita. En aquest cas també pot tenir-se en compte la que va ser publicada en castellà, a causa del seu origen periodístic o no.

[Nota: en aquest apartat s'hi poden incloure els estudis filològics, literaris, històrics o científics.]»¹⁴

El resultat d'aquesta enquesta ha de considerar-se molt relatiu, ja que no sempre els enquestats varen contestar totes les preguntes i sovint manifestaren les limitacions que els havien condicionat l'elecció. El narrador més votat fou Llorenç Villalonga, seguit de Baltasar Porcel i de Miquel Àngel Riera; el poeta fou Miquel Costa i Llobera, al qual seguïen Joan Alcover i Bartomeu Rosselló-Pòrcel. També Villalonga ocupà el primer lloc en l'apartat dedicat al teatre, amb el mateix nombre de mencions que Alexandre Ballester, i a poca distància de Pere Capellà i de Llorenç Moyà. I Francesc de Borja Moll és el més votat com a prosista de no-ficció i com al personatge que ha fet una contribució més rellevant a la cultura escrita. Gabriel Alomar i Josep Melià són els altres prosistes de no ficció més valorats. Antoni M. Alcover i Miquel dels Sants Oliver eren considerats a continuació de Moll en la seva aportació a la nostra cultura. Naturalment, i aquest és el gran perill d'un dossier com aquest, els resultats no es poden considerar com una veritat infal·lible i objectiva, sinó tan sols una aproximació a les que, ara i aquí, es consideren les obres i els autors més essencials de l'aportació balear a les lletres i a la cultura catalanes.

Els dossiers *Immigració i integració lingüística* i *2006: La llengua catalana a les Illes Balears*, ambdós coordinats pel professor Joan Melià, centren l'atenció en els aspectes més importants de la situació social de la llengua catalana avui a les Balears. *Immigració i integració lingüística* s'obre amb la traducció d'un article de Kofi Annan, llavors secretari general de l'ONU, sobre la necessitat de la integració dels immigrants en les societats que els acullen: «Gestionar la immigració —diu Annan—, no és únicament obrir les portes i cooperar amb els altres països. També és fer possible que els nousvinguts es puguin integrar. Els immigrants s'han d'adaptar a la societat que els acull, i aquesta s'ha d'adaptar a ells. Les estratègies d'integració creatives són indispensables perquè la immigració sigui un trumfo i no una càrrega».¹⁵ La resta del dossier està format per un treball de Joan Melià sobre la immigració i la llengua a les Balears, amb dades sobre l'evolució del nombre d'immigrants en els darrers dècennis, la seva procedència i la distribució pel territori, el coneixement del català que tenen i les actuacions per a la seva integració lingüística. Isidor Marí es refereix a l'acolliment lingüístic de la immigració, tot aportant informació sobre les actuacions que s'han dut a terme en

14. «Els escriptors balears del segle xx (Una temptativa de cànon)». *Lluc*, 841 (setembre-octubre 2004), p. 21.

15. Kofi ANNAN: «Immigració i integració lingüística». *Lluc*, 840 (juliol-agost 2004), p. 14.

altres països, com Dinamarca o el Quebec. Completen el dossier dos articles més, que mostren el problema des de dos punts de vista diferents: un de David Abril, membre d'un equip d'educació intercultural que treballa en la integració dels immigrants, i un altre d'Annie Christmas, una immigrant anglesa que narra la seva experiència personal. Tot seguit, el dossier es clou amb una enquesta a vint immigrants de diferents països sobre la seva experiència com a immigrants i l'adquisició de la llengua catalana.

A l'article de presentació del segon dossier, 2006: *La llengua catalana a les Illes Balears*, Joan Melià assenyala que l'objectiu «és oferir una nova aproximació a la situació sociolingüística de les Balears, amb la finalitat de servir per a ajudar a adoptar les mesures necessàries que han de fer possible la recuperació dels usos socials que corresponen al català com a llengua pròpia de les Balears». Melià també assenyala que el 2006, en celebrar-se precisament el centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i el vintè aniversari de la Llei de Normalització Lingüística de les Balears, el Govern Balear du a terme una política que pretén «fer retrocedir el català en els àmbits en què havia assolit tímides i parcials posicions de normalitat, principalment en l'Administració i en el sistema escolar».¹⁶

El dossier està format per quatre articles llargs: el primer, de Joan-Albert Villaverde, a partir de les dades de l'Enquesta Sociolingüística del 2003, presenta els coneixements del català que té la població actual de les Balears. Tot seguit Gabriel Bibiloni analitza, a partir d'una enquesta de l'any 2004 encarregada per la Direcció General de Joventut, el coneixement i l'ús de la llengua catalana per part dels joves. Les dades d'un i altre article ens permeten veure com la situació del català a les Balears és força delicada, ja que l'ús de la llengua no depèn exclusivament del seu coneixement, ni de les mesures legals en què es recolza. A més, la manca d'una intervenció positiva —quan no la persecució— per part dels poders públics en favor de la llengua només n'afavoreix el retrocés. El dossier es completa amb tres visions de l'actitud envers la llengua per part dels tres nivells polítics i socials en què ens trobam immersos: un article de Joan Melià analitza l'actitud de l'Estat espanyol davant la llengua catalana, un altre de Bernat Joan parla del català a les institucions europees i, finalment, Miquel Gomila es refereix a tres publicacions recents que ofereixen una visió de la realitat sociolingüística de les Illes Balears.

BALANÇ FINAL

És evident que la revista *Lluc* ha estat capdavantera durant gairebé quaranta anys en la defensa de la identitat lingüística i cultural de les nostres illes. El repàs, necessàriament breu i incomplet, als catorze primers números d'aquesta nova etapa ens fa palesa la continuïtat d'aquest propòsit de seguir essent una eina que permeti un millor coneixement de la nostra realitat lingüística i cultural, que contribueixi a corregir-ne els problemes. Sens dubte, en el moment present de marginació i de destrucció dels signes que caracteritzen la nostra personalitat com a poble, *Lluc* segueix essent una publicació imprescindible per a la nostra cultura.

16. [Joan MELIÀ]: «2006: La llengua catalana a les Illes Balears». *Lluc*, 849 (gener-febrer 2006), p. 20.

III

Un país de color blau

Emili J. MARÍN i SORIANO
 Director de *Saó*

De blaus, n'hi ha de moltes tonalitats: hi ha el blau cel, el marí, el cobalt, el turquesa, l'aigua marina, i de ben segur que algun altre. Bé, cap d'aquests és el blau del País Valencià. El nostre blau tindria a veure amb el blau de José Antonio i de las JONS, de la mediocritat, d'una certa dosi d'estupidesa i, per damunt, d'odi irracional vers a la catalanitat. Tothom es pregunta com és possible que la darrera història del País Valencià estiga moguda per quelcom tan miserable com és l'odi a Catalunya...

He volgut començar aquest article que m'heu demanat precisament amb aquesta reflexió cromàtica, la qual ha donat lloc, ocupació i diners a uns quants manipuladors de la història i la ideologia, a un gran nombre de ciutadans valencians: estic parlant del blaverisme.

No voldria de cap manera que distraiguera la meua atenció aquest fenomen tan peculiar de casa nostra, de quina manera el blaverisme ha posat en peu de guerra i de violència extrema una bona part de la societat valenciana que sols ha tingut com a criteri lluitar contra tot el que vinga del Principat. Aquest odi no perdona, ni després de morts, els qui han estat partidaris de racionalitzar el país i sobretot, de donar-li aires de modernitat, més enllà del monumentalisme d'algunes institucions. No vull que em domine aquest sentiment, però malauradament, és el que ha marcat la història del nostre país durant aquests darrers trenta anys.

Per a entendre *Saó* i tot el que ha suposat, cal conèixer aquest clima de crispació en què hem viscut aquests darrers anys.

Estàvem en les darreries de l'any 1976, amb el dictador ja difunt, quan un grup de cristians progressistes, entre ells alguns clergues, pensàrem que necessitàvem un mitjà de comunicació que posara en contacte les diferents sensibilitats progressistes del país. Les institucions religioses, de tornada ja de l'optimisme produït pel Concili Vaticà II, tenien els seus propis mitjans de comunicació, els fulls parroquials, un butlletí oficiós anomenat *Aleluya*, i el *Butlletí Oficial de l'Arquebisbat*. També existien algunes publicacions conjunturals a propòsit dels esdeveniments que es produïen. Tota aquesta «literatura» no sols no complia els objectius que volíem el grup de cristians progressistes, sinó més aviat, produïa desencís, fàstic i ensorrament. És per això que ens reunírem un grup de persones i decidírem posar en circulació uns fulls de pastoral que humilment pretendrien ser l'eina de comunicació entre tots els qui, esperonats per l'esperit del Concili, volíem viure el cristianisme d'una manera més evangèlica.

1. PRINCIPIS

Era l'octubre de 1976, quan apareix el primer *Saó*, nom que arreplegava absolutament tots els desitjos i objectius que teníem. Eren uns papers humils en els quals l'únic que era notable eren les idees, els desitjos i les il·lusions. Aquell grup de fundadors, tenia un bon mestre que

aglutinava tot el grup; estic parlant de Josep Antoni Comes, que des del principi prengué la direcció del grup. Noms com els de Guillem Badenes, Xavier Ribera, Raimon Gascó, Ernest Nabàs, Josep Maria Soriano, Emili Tortosa i Vicent Cardona, foren els qui posaren en peu aquest projecte. Tots ells han continuat d'alguna manera lligats a *Saó*, encara que Josep Antoni Comes i Vicent Cardona ho fan d'una manera efectiva i continuada.

La primera seu de *Saó* s'estableix en un pis del centre de València que ens ofereix unes instal·lacions àmplies i còmodes. El pis pertanyia a un company de *Saó*, el qual, d'una manera desinteressada, ens l'oferí perquè s'hi instal·lara *Saó*.

Ja crec que he contat les circumstàncies en què apareix *Saó*; reitere que és fruit sobretot de la renovació que crea el Concili Vaticà II i de la necessitat que sentim els grups progressistes d'establir una xarxa de comunicació.

Les intencions es van perfilant i apareixen criteris convergents nous. Els membres de *Saó* ens plantejem que una manera de ser fidel al Jesús històric és sent fidel a la comunitat humana a la qual pertanyem, a la seua història, a la seua llengua i al tarannà concret del poble. És per això que el català esdevé la llengua en què publica *Saó*. És curiós com aquest principi d'identificació amb la nostra cultura és un procés que esdevé de seguida, però no amb la claredat necessària. El primer número de *Saó* encara conté algun article en castellà.

És evident que aquesta manera d'irrompre en la nostra societat necessàriament ens condemnava a tindre una vida pobra i una mica marginal. Com és natural, contribuïa també a aquesta originalitat la manca de recursos de tot tipus, materials i, per concretar-ho més, econòmics. Aquesta marginalitat, la qual, en principi —no ho podem negar—, crea una certa crispació, es produïa sobretot perquè, independentment de la nostra pobresa material, els moments històrics són difícils. Entràrem ja en eixe moment històric en què quasi tota la institució eclesiàstica estava arplegant veles i posant en qüestió la doctrina del Concili. Es creen uns moments de turbulència en què els clergues i algunes institucions exigeixen uns marges més amplis de llibertat, perfectament contemplats en la *Gaudium et Spes* i, per tant, exigibles a totes les llums. No es pot negar que en aquests moments de recerca apassionada i de vegades una mica fronterera es produeixen alguns comportaments criticables, però això no justifica la por que pren la institució a ser motor del desenvolupament de la doctrina conciliar. *Saó*, per tant, s'incorpora plenament a la línia de renovació sabent que al si de la institució eclesial, les demandes i exigències van en una altra direcció. Aquesta situació marcarà per sempre una relació freda entre la institució eclesial diocesana i la revista. No es pot negar que alguns membres destacats d'aquesta institució estan incondicionalment al costat de *Saó*, com per exemple, el bisbe Rafael Sanus, i en algun moment, el recentment nomenat bisbe de Huelva. Però la immensa majoria de la institució està, en el millor dels casos, lluny de *Saó*, i de vegades contempla la nostra aventura amb uns ulls d'hostilitat. Després d'haver escrit açò caic en el compte de la carrera eclesiàstica magra de Sanus i de Vilaplana; no crec que en tinga la culpa *Saó*, però es una dada que s'ha de considerar.

L'altre fet que també ens va condemnar a viure en un terreny esvarós i polèmic és allò que s'anomena la «batalla de València». No estic parlant de cap guerra declarada a favor o en contra dels furs dels valencians. No, ni pensar-ho. Es tracta d'alguna cosa que ha gravitat i que està encara present en la societat valenciana. Intente explicar-ho en poques paraules. A la València democràtica, el PSOE té una presència molt reduïda, l'espai polític de l'ideari socialista el cobreixen els partits nacionalistes que participen de l'ideari socialista, encara que afegint el nacionalisme que aporta Fuster i tota la seua escola. El PSPV és el partit de la majoria de socialistes valencians, personalitats que després serien importants en el PSOE, en aquell moment militaven en el PSPV. Noms com el de Vicent Ventura, Vicent Garcés, Cucó, Romero, Lerma, pertanyen al PSPV. L'arribada d'Ernest Lluch a la Universitat valenciana és un element pertorbador en el socialisme valencià. El malaurat Lluch intenta fer comprendre als nacionalistes valencians que

el lloc millor per a defensar els seus principis està en el PSOE. Es produeix una escissió en què guanyen, naturalment, els qui s'apunten al PSOE, que fins al moment (i referint-me únicament als temps de la predemocràcia) no havia estat una força important. És evident que quan el PSOE arriba al poder a València, els dirigents estan farcits de nacionalisme i es planteja com un esperit propi del PSOE la defensa de la identitat valenciana, dels símbols, de la llengua i, per descomptat, de tot l'esperit que ve d'un lloc de Sueca on viu Fuster. El primer president de l'ens preautonòmic, Josep Lluís Alminyana, malgrat que és del PSOE, es un nacionalista de debò.

La dreta ha vist de seguida la feblesa dels socialistes, i tant Abril Martorell com Broseta s'adonen que el costat feble del PSOE és justament el nacionalisme, el qual, d'alguna manera, els emparenta amb el catalanisme. A tot açò, s'ha de remarcar que el País Valencià no havia estat mai essencialment anticatalanista, si de cas, hi podria haver la incomprensió que sol produir la proximitat dels habitatges, però res més. Per altra banda, el concepte de Països Catalans no era tampoc una idea popularitzada entre el poble valencià. Sense dubte, eixos elements en mans de la dreta es convertien en pura dinamita contra els socialistes. La pretensió, tant d'Abril Martorell com de Broseta, no era criticar Catalunya i atacar l'incipient desig d'alguns valencians de fer-li costat, es tractava d'una cosa més simple: desallotjar de la Generalitat els socialistes. L'argument explicat al poble, allò que ens volien vendre a Catalunya, era suficient perquè els socialistes no foren inquilins duradors de la Generalitat.

Tota aquesta reflexió és important recordar-la perquè no fa tampoc massa temps que van ocórrer aquests fets, i crec que encara estan presents, tot i que d'una manera menys radicalitzada en el viure diari del País Valencià. Ser titllat com a catalanista és una manera de desprestigiar públicament l'acusat.

Com deia, aquests fets, ocorreguts a València no fa massa temps, foren els que originaren la «batalla de València», en què va haver-hi violència fins al punt que, per la fúria dement del blaverisme, moriren algunes persones sacrificades i es cometeren atemptats amb bombes contra Fuster, agressions físiques de tota mena i la creació d'un clima de crispació total i absoluta.

Saó ja ha pres partit, està absolutament a favor de tot allò que els blaveros condemnen, estem per la normalització de la llengua que, sense cap tipus de dubte, el considerem com una variant del català i que l'anomenem català. Estem pels símbols que han representat el millor de la nostra tradició i, en definitiva, per tot allò que representa un país lliure i sobirà.

Amb aquests antecedents, la situació de *Saó* era difícil i, d'alguna manera, ens arraconava, sense voler-ho nosaltres, en la trinxera. Fòrem atacats, insultats, menyspreats, i el que és pitjor, sense cap ajuda institucional; era perillós. Per altra banda, el PSOE estava iniciant una reconversió dels seus punts més contestats per la dreta del país i, per tant, *Saó* no era tampoc un mitjà de comunicació que poguera tindre un patró a qui servir i de qui servir-se. És veritat que *Saó* no haguera acceptat mai un patrocini que haguera hipotecat la seua llibertat, però sí que desitjava una situació que li permetera viure lliure de les angoixes econòmiques que patíem. Un bon exemple del que dic és que a desembre, quan tancàvem l'exercici, féiem repartiment de beneficis. Aquesta operació volia dir que ens repartíem les pèrdues entre el Consell d'Administració per tal de poder començar l'any a zero.

2. CONSOLIDACIÓ DEL PROJECTE

En aquells moments, la revista *Saó* estava instal·lada en l'òrbita de l'editorial madrilenya PPC. No teníem una autonomia editorial perquè tampoc no ens havia estat necessari fins a eixos

moments. És cert que aquesta inclusió en l'editorial PPC no ens imposava cap càrrega insuportable, simplement pagàvem uns diners —pocs— i ací acabaven els nostres compromisos amb l'editorial; érem com un satèl·lit que girava en l'òrbita de PPC. La revista, en incloure's en l'editorial madrilenya, havia estat absolutament conseqüent, perquè fins a eixos moments el contingut era majoritàriament pastoral, és per això que el subtítol de la revista era «Papers de Pastoral».

Començarem aleshores a premiar anualment alguns treballs que escriptors del país havien presentat a requeriment nostre. L'oportunitat de conèixer nous autors, els quals, sent simpatitzants de *Saó*, havien rebut el premi, afavoria que alguns d'ells establiren un lligam més fort amb la revista. Es produeixen incorporacions realment valuoses que es poden resumir en la persona de Cristòfor Aguado, el qual, a partir de la seua incorporació, es constituirà en una peça fonamental de la revista.

A poc a poc, la revista, encara que no gaudia de tranquil·litat econòmica, es feia més present en la societat valenciana. És veritat que en *Saó* sempre hem patit una discriminació curiosa que té els orígens pràcticament en el mateix inici de la revista: l'esquerra social ens ha titllat de mossens presentables, però mossens, és com si demanaren de nosaltres un apropament a tot el nacionalisme, però permetent-nos únicament que férem casa en el terreny religiós, el qual, d'altra banda, l'esquerra nacionalista no utilitzarà mai ni li importarà. Aquesta esquerra demanava una normalització, i *Saó* l'havia de procurar però sols en l'àmbit de l'Església. Per altra banda, la dreta, que d'alguna manera podria ser la destinatària d'un missatge religiós, estava tan instal·lada en un conservadorisme aferrissat que *Saó* li semblava un instrument que, com a mínim, era perillós, i al qual no calia donar massa espais. Aquesta incomprensió en què es movia *Saó* ha durat més del que haguera estat convenient, i segurament hui dia encara es noten recialles d'aquesta mirada injusta sobre *Saó*: una esquerra commiserativa amb la presència de *Saó* i una dreta cada dia més refusadora de tot el moviment que es belluga al voltant de *Saó*.

3. NOUS AIRES PER A LA REVISTA

Saó havia arribat al número 100, fita inusitada en les revistes valencianes. No es guardava memòria que cap revista haguera arribat tan lluny amb uns continguts tan poc rentables des del punt de vista comercial: un nacionalisme sense aparell polític que el sostinguera i una religiositat progressista allunyada dels camins institucionals que s'havien abocat definitivament per atenuar —i fins i tot engolir-se— el Concili Vaticà II.

El número 100 representà un desig de *Saó* de consolidar-se com un mitjà normalitzat i a l'abast de tothom.

Es va produir un fet important per aquest canvi de la revista: al novembre de 1987, el Consell de Redacció va rellevar Josep Antoni Comes, que fins aleshores havia estat l'ànima de la revista, i va elegir com a director Emili Marín.

La revista fonamentalment no va canviar, continuava refermant-se sobre eixos dos principis bàsics i no negociables: nacionalisme i cristianisme progressista. Aquest doble eix estava ben reflectit en els premis que donàvem tots els anys i que esdevenien un homenatge a dos homenots del país. El premi de cristianisme progressista l'anomenàvem Josep Espasa, home fantàstic que havia representat l'únic intent seriós per fer convergir cristianisme i cultura nacional. Aquest canonge, injustament tractat per la jerarquia, va ser qui donà nom a un dels premis. Ramon Muntaner va ser qui donà nom al premi de qüestions nacionals. El significat d'aquest personatge em relleva de fer qualsevol comentari.

Una de les mesures que el nou director prengué va ser donar ressò als premis, que fins aleshores s'havien celebrat en el marc de la pròpia redacció. A partir d'eixos moments es triaren llocs significatius per a donar els premis, cercant sempre algun personatge significatiu a qui retre l'homenatge en un vetllada que incloïa un sopar i buscant també sempre un lloc cèntric i amb una certa categoria. El primer homenatjat va ser Joan Fuster, i a partir d'ací reberen l'homenatge de la revista personatges com el cardenal Tarancón, Ramon Lapiedra, Pedro Ruiz, Matilde Salvador, el bisbe Sanus, el patronat del Misteri d'Elx, Miquel Batllori, Francesc de Paula Burguera i altres.

Al mateix temps, com a invitació a la festa de *Saó* i donant un to de qualitat, demanàrem als principals pintors del nostre país un cartell que ens servia com a senya d'identitat de la festa i de cada exercici anual. Una mostra de l'interés d'aquesta estratègia va ser que pintors de la qualitat de Manolo Valdés, Genovés, Sòria, Boix, Armengol, Prades, Heras, Mariscal, Morea, Arcadi Blasco, Carme Calvo, Carme Miralles, Sanleón i altres, enriquiren la revista amb la seua aportació.

Mentrestant, amb un gest de coherència, havíem substituït el subtítol de *Saó*, «papers de pastoral», per *Saó*, «revista especialitzada de cultura». La raó era, com he dit, de plena coherència, atés que almenys la meitat de la producció que s'inclouïa en cada revista difícilment cabia en l'apartat de pastoral, mentre que tot el que feia referència a reflexió religiosa es podia molt bé incloure en l'apartat de cultura, cosa que no volia dir, de cap manera, que haguérem donat a la qüestió religiosa un aspecte cultural, ni tan sols que haguera disminuït el volum del que escrivíem sobre religió. Més bé, el que volíem era, en tot eixe procés normalitzador, que la revista connectara no sols amb els cristians de base, sinó també amb tot aquells que estaven interessats per la cultura nacional.

D'aquesta època és també un criteri que vam utilitzar sabent el que volíem fer, però amb molt poc rendiment, si pensem en l'ampliació de lectors que volíem adquirir en el sector eclesial. Atés que la relació amb les institucions eclesials no era la que nosaltres volíem, vam fer un esforç per *descripar*; *descripar* significava deixar el soterrani de la marginalitat i adquirir un estatus de normalitat. Jo crec que la revista no era crispadora i que, per tant, l'exercici que volíem fer no pagava la pena; es tractava d'un gest de bona voluntat nostra, de mirar amb ulls amables qualsevol gest que la nostra jerarquia eclesial valenciana fera d'una manera raonable. Creàrem fins i tot alguna secció que tenia com a objecte ben parlar de qualsevol pla pastoral que tinguera una certa credibilitat, fins i tot entrevistàrem algunes persones properes i importants per a la institució.

Tot això no va valdre per a res. Molt a pesar nostre, les actituds no canviaren, i el clergat tampoc no donà un pas avant a l'hora de vincular-se més estretament a la revista. Es produïa una situació una mica còmica, bona part del clergat esperava de nosaltres que diguérem tot allò que ells pensaven, però que no gosaven dir, i si alguna vegada parlàvem bé d'alguna autoritat eclesial perquè s'ho mereixia, de seguida deien els companys clergues que ens havíem reblanit i que havíem baixat el llistó. En fi, l'assumpte de sempre. Però malgrat tot, *Saó* assolí un prestigi social important, al qual contribuïa d'una manera ferma la publicació dels monogràfics.

4. MONOGRÀFICS

Els continguts de la revista *Saó* sempre han estat instal·lats en eixe terreny un poc indefinit que es diu de divulgació. Sempre hem pensant que el tarannà dels nostres lectors s'acom-

dava molt bé a l'estil, al tractament i als continguts que publicàvem en la revista. Però malgrat tot, sempre ens quedava un desig, fins aleshores no complit, de publicar quaderns amb un tractament científic, de grans temes valencians. No era fàcil trobar suport econòmic per a aquests monogràfics, els quals no entraven dins de la quota que demanàvem als subscriptors, ni, per descomptat, tampoc no podíem comptar en la venda d'eixos exemplars per tal de rescabalar-nos dels costos econòmics que suportàvem en *Saó* i que ens situava en una situació d'instabilitat econòmica.

Aquesta necessitat que teníem d'acompanyar la revista amb els monogràfics va ser finalment present en l'any 1989, amb la publicació d'un *Tirant lo Blanc* realment espectacular. Una prova del que dic és la nòmina d'escriptors que col·laboraren en aquest primer monogràfic: Antoni Furió, Josep Iborra, Albert Hauf, Antoni Ferrando, Vincenzo Minervini, Bob de Nijs, David Rosenthal...

Va ser tant l'èxit del *Tirant* que s'exhaurí de seguida l'edició i haguérem que fer ràpidament una reedició del monogràfic. Aquest va ser el començament d'una aportació que feia *Saó* al poble valencià preocupat, encara que fóra una mica, per la cultura, per mitjà dels monogràfics.

Ben prompte aparegueren altres títols, com *Els Borja*, amb la destacada col·laboració del pare Batllori, *Lluís Vives*, *Els Furs*, amb un magnífic article d'Arcadi Garcia Sanz i el pare Burns, i altres. Fins a la xifra de 39, hem omplert un buit que tenia la cultura valenciana. Tenim l'honor que els monogràfics han servit com a elements importants en l'elaboració d'algunes tesis doctorals de la nostra Universitat. Repetisc que ens sentim francament orgullosos d'aquesta tasca ben feta. No vull acabar aquest capítol sense recordar alguns títols imprescindibles per a conèixer la història del país, com són *El modernisme al País Valencià*, *Teatre romà a Sagunt*, *La impremta valenciana*, *València i Amèrica*, *La Festa d'Elx, 500 anys de l'arquebisbat de València*, *Els desemparats d'ahir i d'avui*, *Els espais naturals al País Valencià*, *50é Sexenni de Morella*, *Els mossàrabs valencians*, *Franciscanisme al País Valencià*, *Sant Vicent Ferrer*, *Blasco Ibáñez*, *Les tres religions monoteistes*, *El Patriarca*, *Josep Espasa*, *Constantí Llombart*, *Les cartoixes valencianes*, *Lluís Alcanyís*...

5. LLIBRES

El Consell de Redacció ha tingut des de sempre, i continua tenint, el desig d'exemplar l'aportació a la cultura del país utilitzant tots els mitjans que estan al nostre abast. L'aventura de la publicació de llibres ha estat una preocupació constant que ha tingut èxits indubtables, encara que no hem aconseguit donar una continuïtat ni una exemplaritat a les col·leccions que hem publicat. De tota manera, a causa del nostre esforç, en el mercat de llengua catalana hi ha més de 40 títols, que encara que tenen potencialment un públic reduït, representen reflexions molt oportunes i aclaridores sobre la nostra realitat. Desitjàvem tindre diverses col·leccions, cada una de les quals marcaria, segons la nostra opinió, els seus continguts. Així doncs, les col·leccions inicials foren les següents: «Biblioteca Josep Giner», col·lecció dedicada a qüestions historicofilològiques; «Algadins»: aquesta col·lecció respongué a un conveni signat amb l'Ajuntament d'Algemesí, els temes que inclou aquesta col·lecció tenen una perspectiva sobretot comarcal i referida a Algemesí. La col·lecció «Saviesa cristiana» arreplega alguns títols d'interés religiós que connectaven d'alguna manera amb l'esperit de *Saó*. A aquesta col·lecció pertanyen títols com *Tres pregàries*, d'Olivier Clément; *Un Dieu digne de l'home*, de Vidal Talens; *Sensibilitat actual i actitud evangelitzadora*, de Juan José Garrido Zaragoza; *Li-*

teratura i doctrina al *Llibre de Contemplació de Ramon Llull*, de Josep E. Rubio; *Boira Baixa*, de Roser Bofill; *Cartes a Judes*, de Josep M. Jordan Galduf; *Escrits*, de Cristòfor Aguado. La col·lecció «Paraules i vides» té per objecte reflectir personatges i moviments que havien contribuït a la configuració d'un món cristià compromès amb el país. Són títols significatius d'aquesta col·lecció: *Quan callen les pedres*, de Biel Sansano; *Una veu en el camp valencià*, d'Òscar Pérez; *El valencianisme que ve*, d'autors diversos; *Sermons satírics i violes d'or*, de G. Garcia Frasset; *Retrobar la tradició*, d'Agustí Colomer; *La fe en la paraula*, de Josep E. Estrela. Una altra part que anomenem fora de col·lecció ocupa un dels llocs més importants en la nostra aportació. Llibres com el poema de *Seidia*, de J. Garcia Girona; *Cinc segles de la Universitat de València*, pels catedràtics Albinyana, Peset i Mancebo. I després, el llarg se- qui de llibres dedicats a tots els personatges a qui *Saó* retia l'homenatge anual.

També hem publicat una altra col·lecció, «Assaonar», que esdevé una mena de material pedagògic per a la pastoral: catecismes per a la Primera Comunió, guies de catequistes, i quaderns per als temps litúrgics de l'any. També tenim en la nostra col·lecció un llibre cedit per l'editorial francesa i traduït per nosaltres, anomenat *La vela blanca*, el qual té un contingut escoltista i fonamentalment juvenil. Vull fer especial menció del catàleg que publicarem del fons bibliogràfic del Seminari de Sogorb. Aquest catàleg, format per tres volums d'acurada presentació, donen notícia de tot el que els preveres de la diòcesi de Castelló han estudiat i llegit.

I resta, com la joia de la corona, la publicació de la Bíblia, però això mereix una història singular de la qual m'ocuparé en el proper capítol.

6. LA BÍBLIA

El País Valencià ha estat reticent a utilitzar la pròpia llengua com una expressió normalitzada de vida. Sols la institució acadèmica de la Universitat ha estat fidel a la història del nostre poble: la llengua valenciana ha estat la que s'ha utilitzat per a tots els actes institucionals. La resta de sectors, com he dit, no sols no ha col·laborat en la normalització de la llengua, sinó que més aviat l'ha entrebancat.

Em dol d'una manera particular que l'Església diocesana haja estat reticent a la utilització de la llengua en la litúrgia i en la resta d'activitats pastorals. Els bisbes respectius han argumentat de la mateixa manera quan s'ha presentat en viu el problema de la llengua en la litúrgia: sempre han dit que, com que es tractava d'una qüestió polèmica fins que la Generalitat Valenciana no aprovara un estàndard, ella, l'Església diocesana, no podia prendre una determinació, ja que resultaria sempre partidista i fora de norma. S'ha demostrat que no era així, perquè, quan han tingut una llei que avalava l'ús del valencià i, en certes circumstàncies obligava a usar-la, la institució eclesiàstica diocesana no ha volgut saber-ne res. Jo tinc la impressió que el darrer arquebisbe que regeix la diòcesi és, fins i tot, bellhigerant en la qüestió de la llengua, no sols és que no la utilitzarà mai, més encara, ha entrebancat qualsevol iniciativa que conduïra a la normalització de la llengua en la litúrgia.

És per això que des de *Saó* ens plantejarem que, mentre no tinguérem la Paraula de Déu en valencià, ens mancava un instrument indispensable per a poder pregar a Déu en valencià.

La iniciativa de fer la Bíblia en valencià tenia un precedent: fra Bonifaci Ferrer, germà de sant Vicent Ferrer, havia fet una primera Bíblia valenciana de la qual, malauradament, sols resta una pàgina a la Hispanic Society de Nova York. Ens calia naturalment repetir aquella

aventura de publicar els sagrats textos en valencià, però acomodats a la sensibilitat i sobretot a l'exigència de rigor que havia de tindre la Paraula de Déu.

Cal recordar que hi havia hagut alguns intents que a les darreries resultaren polèmics, no per culpa dels autors, sinó més aviat per l'esquizofrènia del país, estic parlant del *Llibre del Poble de Déu*, el qual va arreplegar les vicissituds de les disputes de la llengua d'una manera excepcional. Va passar de ser llibre beneït per tots els bisbes de l'arxidiòcesi valentina, a ser considerat com un pamflet digne del més cruel oblit. De tota manera, el *Llibre del Poble de Déu* del pare Riutort ha continuat gaudint de bona salut malgrat tots els entredits que han caigut sobre ell. També, del mateix pare Riutort, ha circulat una versió del Nou Testament que arreplegava, en definitiva, la versió catalana de la Bíblia de Montserrat.

Aquests antecedents no ens eren suficients per a dotar al poble valencià d'un instrument adient i sobretot aprovat per la jerarquia eclesiàstica.

Aquesta iniciativa tenia les seues dificultats, perquè si parlàvem d'una Bíblia valenciana «normativitzada», els puristes ens dirien que per a això ja estava la Bíblia catalana, mentre que els defensors a ultrança del valencià com a llengua pròpia ens acusarien, com sempre, de catalanistes. Per tant, iniciàrem una tasca de «traduir» del català al valencià normatiu tota la Bíblia. Utilitzàrem la Bíblia que ens pareixia més interessant en eixos moments: la Bíblia Catalana Interconfessional, una Bíblia ecumènica, i posats a la faena, tardàrem un any a fer una versió de la Bíblia catalana que fóra valenciana i que alhora fóra acceptada per l'Institut d'Estudis Catalans i també per la pròpia Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de València. L'intent va quallar en un text bonic, encisador i sobretot molt directe. Aquesta ha estat l'aportació més gran, feta per a donar al poble valencià la possibilitat de tindre en la seua pròpia llengua tota la Paraula de Déu.

Cal destacar que avalava la publicació l'Excelentíssim Bisbe de Castelló, Josep Maria Cases. Però no sols això, el mateix cardenal Cassidy, president de la Comissió d'Ecumenisme, avalava la publicació amb grans elogis i felicitacions.

Una altra vegada l'esquizofrènia del nostre país, però en aquest cas, sobretot l'eclesiàstica, presentà una quantitat d'objeccions i entrebancs realment increïbles. A través dels seus mitjans de comunicació menyspreaven aquesta iniciativa i afirmaven que era un element més de confusió que patia el poble valencià. La mà llarga de l'arquebisbe D. Agustín es veia darrere de tota la maniobra. Durant un cert temps, la dreta espanyolista del país va tindre un blanc per a tots els seus atacs calumniosos i fora de lloc.

Ha passat el temps i, miracle de la Paraula de Déu, hem exhaurit els 10.000 exemplars inicials i ens hem plantejat fer una nova impressió, perquè hem detectat que la Paraula de Déu en valencià cada vegada és més encisadora per al poble de Déu. Ara hem posat a la venda 3.000 exemplars de la Bíblia i 2.000 del Nou Testament. En resum, una de les accions més positives que hem fet a *Saó* ha estat la publicació de la Bíblia valenciana.

7. FINAL

Què esperem del futur? Al llarg de 31 anys, hem demostrat que *Saó* subsisteix cada vegada amb més dignitat tant en una situació de governs de dretes com d'esquerres. Continuem tenint una economia difícil, però suficient. Formem un equip de treball diari de cinc persones que treballem a ple rendiment i amb jornada completa. Com tots aquells que treballen amb l'Administració, patim les tardances dels pagaments, però ja hem trobat una manera de solucionar eixes dificultats.

Per descomptat que estem plens de projectes i tenim a la vista la publicació d'un parell de llibres que seran importants per a la societat valenciana. Ja en tindreu notícia.

Moltes més coses es poden dir de *Saó* i també, naturalment, de la societat valenciana, perquè parlar de *Saó* és parlar d'una acta notarial sobre la societat valenciana que ha anat escrivint-se fa 31 anys. Si *Saó*, en 1976 era un xiquet que no se sabia bé on arribaria, hui dia s'ha convertit en un adult que ha produït bona saó per a un país que n'està francament necessitat.